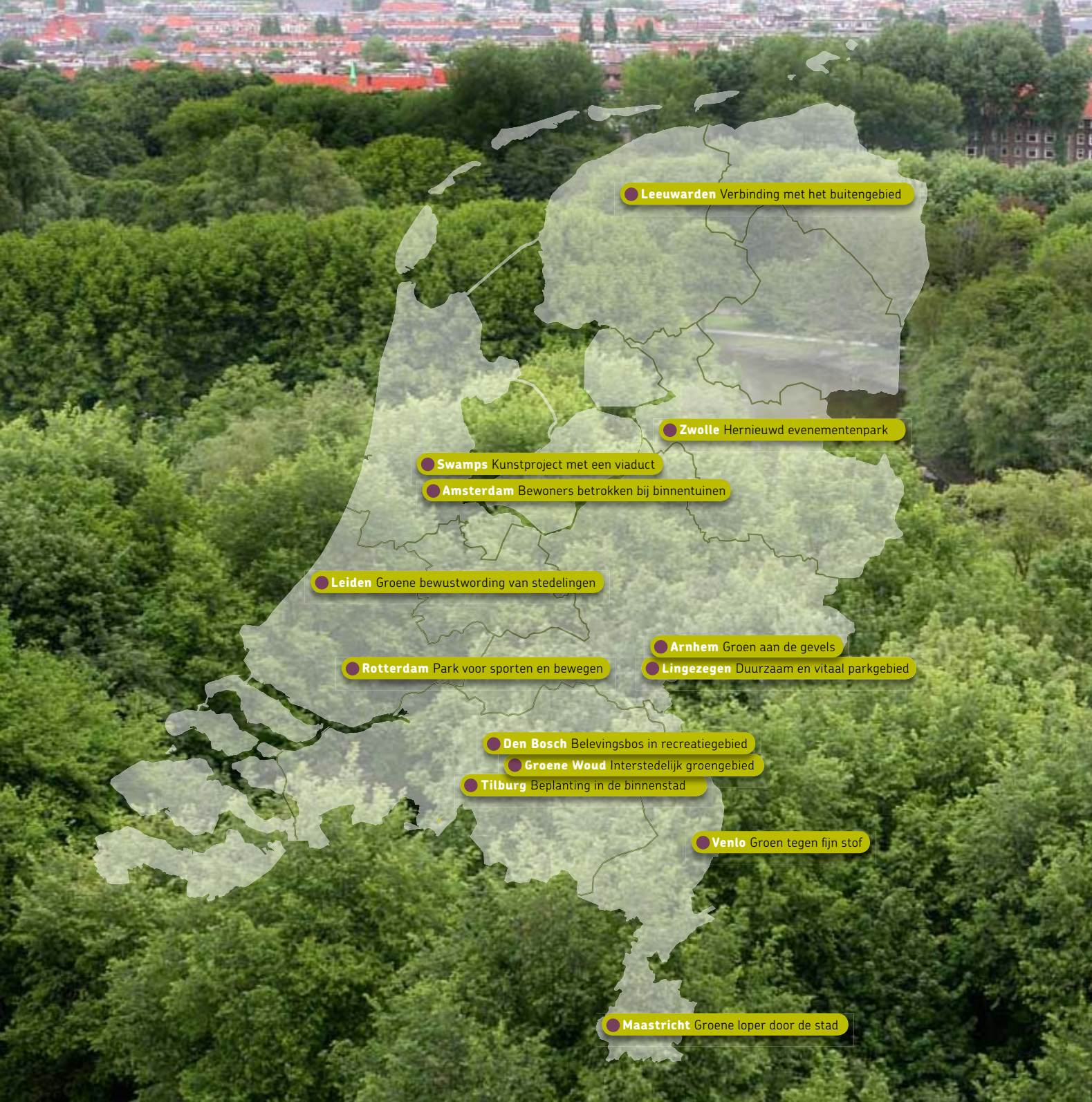

Groen
de Stad +

groene
impuls

Leeuwarden Verbinding met het buitengebied

Zwolle Hernieuwd evenementenpark

Swamps Kunstproject met een viaduct

Amsterdam Bewoners betrokken bij binnentuinen

Leiden Groene bewustwording van stedelingen

Rotterdam Park voor sporten en bewegen

Arnhem Groen aan de gevels

Lingezege Duurzaam en vitaal parkgebied

Den Bosch Belevingsbos in recreatiegebied

Groene Woud Interstedelijk groengebied

Tilburg Beplanting in de binnenstad

Venlo Groen tegen fijn stof

Maastricht Groene loper door de stad

groene impuls

Inhoudsopgave

> Groen & bewoners

Bij veel groenprojecten staan omwonenden centraal. In **Utrecht**¹⁸ en **Amsterdam**²⁰ herontwikkelden bewoners binnentuinen tussen hun flats. In **Maastricht**²² is een groene loper door de stad onder meer bedoeld om wijkbewoners met elkaar in contact te brengen.

> Vitale parken

Uiteraard zijn ook parken bedoeld voor omwonenden, maar doelgroep en doel zijn vaak breder. In **Rotterdam**²⁶ een park om jongeren te laten bewegen, in **Venlo**²⁸ een park dat fijn stof van de snelweg gaat afvangen en in **Zwolle**³⁰ een groot opgefrist evenementenpark.

...en verder:

Groene impuls

*Minister aan het woord*⁶

Groen is mensenwerk

*Lessen uit de impulsprojecten*¹⁰

Groen levert geld op

*De baten op een rij*¹⁴

Intermezzo: groen + wit

*Samenwerking met gezondheidsprofessionals*²⁴

> Om de stad

Mensen fietsen of wandelen graag van groen in de stad naar groen (net) buiten de stad. De gemeente **'s-Hertogenbosch**³⁴ herontwikkelt een recreatiegebied en Staatsbosbeheer werkt tussen Nijmegen en Arnhem aan het 1500 ha tellende interstedelijke gebied **Park Lingezegen**³⁶. De provincie Noord-Brabant gaat **het Groene Woud**³⁸ verbinden aan drie omliggende steden. In **Leeuwarden**⁴⁰ wordt het ommeland beter ontsloten voor stedelingen.

> Opvallend en leerzaam

Sommige initiatieven zijn net een beetje anders dan anders. **Swamps**⁴⁴ is een kunstproject met een oud viaduct nabij de A10 en in **Arnhem**⁴⁶ doet men nuttige leerervaringen op met verticaal groen. De gemeente **Tilburg**⁴⁸ kleedt de stad aan met grote plantenbakken. In **Leiden**⁵⁰ wordt gewerkt aan educatie en kennisverspreiding over natuur en biodiversiteit.

Intermezzo: stad + land

*Anders kijken naar het buitengebied*³²

Intermezzo: groen + ontwerp

*Zonder slimme inrichting geen beweging*⁴²

Leessuggesties⁵³

Colofon⁵⁴

Groene impuls

Groen is niet alleen een kleur. Groen staat ook voor natuur, een park of een binnentuin. In groen kunnen kinderen scharrelen, werknemers maken er in hun middagpauze een ommetje, en de fietser in de Randstad vindt dagelijks zijn route in de binnentuin van het Groene Hart. Groen is dus niet alleen een kleur. Groen staat ook voor ontspanning, en is een impuls voor gezondheid, een sterke regionale economie, een aantrekkelijk vestigingsklimaat en een schoon milieu.

Groen is dus belangrijk voor het welzijn en de welvaart van de mens. Groen, en daarmee de kwaliteit van de leefomgeving, heeft het Kabinet dan ook hoog op de agenda staan. We werken bijvoorbeeld hard aan de verbetering van de kwaliteit van het landelijk gebied en de verbindingen tussen stad en platteland. En dat moet u heel breed zien. Immers, de waarde van groen voor de stad begint bij het woonhuis, de straat en de buurt. Maar het loopt daarna verder door tot over de stadsgrenzen naar het omringende platteland. En al die maatregelen, ideeën en groenprojecten die we voor het verbeteren van de leefomgeving hebben ontwikkeld, zijn verzameld in het programma *Groen en de Stad*. Een programma dat is bedoeld om de stad gezonder, rendabeler, schoner en mooier te maken.

In 2007 zijn vanuit dat programma diverse impulsprojecten in steden van start gegaan. Het idee was om bewoners actief te betrekken bij het ontwikkelen van groen in hun buurt. Bijvoorbeeld bij het aanleggen van verticale tuinen op blinde muren, of het samen met de gemeente of woningcorporatie inrichten van binnentuinen.

In dit boekje is een groot aantal van die projecten verzameld. Het zijn projecten die rond het huis zijn uitgevoerd, of in de straat, en ook rond de stad of in de regio. Maar hoe groot de verscheidenheid ook is, de projecten zijn zonder uitzondering innovatief, bewoners worden actief betrokken, en het groen heeft altijd als doel maatschappelijke problemen aan te pakken.

Wat deze uitgave laat zien, is dat groen en mensen niet zonder elkaar kunnen. Groen draagt bij aan onderling contact en groen biedt ontspanning en verlaagt stress. Groen en mensen hebben elkaar in deze hectische maatschappij nodig. Dit boekje laat zien hoe je die afhankelijkheid een mooie en werkbare vorm kunt geven.

**Gerda Verburg, de minister van
Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit**

Groen is mensenwerk

In de meeste Nederlandse steden is het inmiddels duidelijk dat groen een bijdrage levert aan gezondheid, leefbaarheid, economie, klimaat en stad-land verbindingen. Groene plekken in en om een stad horen daarom een integraal onderdeel te vormen van de stedelijke omgeving. Dat is de filosofie van het programma Groen en de stad, inmiddels in de praktijk gebracht via verschillende impulsprojecten. Die projecten zijn het onderwerp van dit boekje *Groene impuls*.

Er zit veel variatie in de beschreven impulsprojecten, maar belangrijker zijn de overeenkomsten. De projecten zijn zonder uitzondering innovatief, bewoners worden actief betrokken bij het park of de tuin in hun buurt, en het groen heeft altijd als doel maatschappelijke problemen aan te pakken. Typerend is ook de integrale aanpak en de centrale plek die groen inneemt in veranderingsprocessen in stadswijken, stadsranden en de omgeving van steden.

Mensen betrekken

Bij de projecten is meestal een bont gezelschap van mensen betrokken. Actievelingen bij gemeenten, woningbouwcorporaties, bedrijven, de cultuursector, recreatiebedrijven, natuurorganisaties, zorginstellingen en maatschappelijke organisaties. Zo ontstaat een breed samenwerkingsnetwerk rondom de projecten.

Natuurorganisaties zoeken bijvoorbeeld samen met zorginstellingen en woningbouwcorporaties via groen naar betrokkenheid bij de buurt. Er zijn ook steeds meer stedelingen die zich organiseren in clubs met dezelfde doelen als Groen en de Stad, namelijk groen inzetten voor leefkwaliteit.

Groen is echt mensenwerk geworden. Betrokkenheid is een sleutelfactor, maar lang niet vanzelfsprekend. Vooral het betrekken van specifieke doelgroepen, zoals jongeren of allochtonen, blijkt lastig. Jongeren worden bijvoorbeeld vaak geweerd uit het groen, rondhangen wordt niet geaccepteerd. Een probleem is ook dat middelbare scholen nauwelijks te bereiken zijn voor gemeentes die jongeren willen betrekken bij hun groenprojecten. Ook is vaak extra inspanning nodig om bewo-

ners naar inloopavonden laten komen, bijvoorbeeld door het organiseren van een activiteit of het aanbieden van eten. Voor jongeren zijn maatschappelijke stages of de inzet van filmpjes op YouTube mogelijkheden om ze bij het groen te betrekken. Complicerende factor is dat bewoners niet zelden een heel ander beeld van bruikbaar groen hebben dan traditionele beleidsmakers. Bewoners denken niet in bankjes en wandelpaden, maar bijvoorbeeld in termen van fruit plukken of barbecueën. Het komt dus nauw om precies aan te sluiten op de taal van stedelingen.

Kennis over groen is niet genoeg

Het mensenwerk in de impulsprojecten betekent voor de projectleiders en andere betrokkenen in de praktijk dat kennis van groen niet meer voldoende is. Professionalisering van groenprojecten is alleen mo-

Groene krachtwijken

Naast de impulsprojecten die in dit boekje zijn beschreven, wordt er ook in de krachtwijken gewerkt aan meer en beter groen. In 2009 stelden het ministerie van LNV en het ministerie van WWI daar in totaal 11,6 miljoen euro voor beschikbaar. Het geld is specifiek bedoeld voor die periode 2008-2011. Steden met één krachtwijk krijgen 430.000 euro voor de periode, steden met meerdere krachtwijken 975.000 euro.

Minister Verburg tekende met wethouders van alle achttien 'krachtwijksteden' een convenant. Daarin staat wat de gemeenten met het geld gaan doen. Zo verschijnen in de Heerlense wijk Meezenbroek Schaesbergerveld Palemig vier hoogwaardige pocketparken met elk een eigen identiteit, voor en door bewoners. In Overdie in Alkmaar wordt een avonturenheuvel aangelegd en de

gemeente Amersfoort ontwikkelt in Kruiskamp een plek met ruige speelna-tuur. Bewoners uit de Enschedese wijk Velve-Lindenhof wilden een bomenroute en die komt er ook. Enigszins vergelijkbaar is het struunpad dat in Leeuwarden wordt aangelegd, zodat bewoners uit de wijk Heechterp-Schieringen naar het ommeland kunnen wandelen. Rotterdam zet in op een aantal groene schoolplei-nen. Amsterdam gaat onder meer het Sloterpark in Nieuw-West omtoveren tot een aantrekkelijke ontmoetingsplek. In Dordrecht worden tussen de wijk Wielwijk en de nabij gelegen A16 extra bomen gepland, die gaan bijdragen aan de verbetering van de luchtkwaliteit. Groningen gaat met bewoners verwaar-loosde privétuinen en onveilig openbaar groen in de Korrewegwijk aanpakken. En dit is nog meer een greep uit alle projecten van de steden.

gelijk als kennis uit andere sectoren volop gebruikt wordt. Willen we parken gebruiken om mensen meer te laten bewegen, dan is de inzet van experts uit de zorg en sport belangrijk. Als we het buitengebied willen benutten voor een economisch aantrekkelijk vestigingsklimaat, dan is kennis van makelaars of projectontwikkelaars gewenst. Om te zorgen dat beplanting in de stad een bescherming biedt tegen de klimaatverandering of zorgt voor een betere waterhuishouding, is kennis nodig van klimaatwetenschappers en hydrologen. Ook zullen groenprofessionals zich met de sociale kant van het groen bezig moeten

houden; wellicht ontwikkelen sommigen zich tot 'groene opbouwwerkers'. En kunstenaars kunnen met hun aparte en individuele visie mensen spelenderwijs met groen en de stad verbinden.

Steeds weer nieuwe functies van groen

Uit de projectbeschrijvingen blijkt dat veel projecten tastbare resultaten opleveren: verticale tuinen op blinde muren, buurtbewoners die samen binnentuinen inrichten en binnenstadbewoners die samen bloembakken vullen en verzorgen. Of op iets grotere schaal: stadsparken die fijn stof van snelwegen afvangen, de ondertunne-

ling van een snelweg zodat de stad groener wordt, en paars bloeiende lavendel die automobilisten een groene opkikker geeft.

Groen zit in de genen van de stad. Bij elke nieuwe ontwikkeling in de stad is het nodig te bedenken welke functie groen daarbij kan spelen. Zo ontstaan er steeds nieuwe mogelijkheden met groen. Tijdens een kennisdag van Groen en de Stad is bijvoorbeeld stadslandbouw genoemd, iets waar veel gemeenten mee bezig zijn. Dat brengt met zijn groene karakter mensen dicht bij elkaar, het verbindt consument en producent, stad en land, groen en eettafel. Het is een mooi voorbeeld van hoe groen in een stedelijke omgeving een meervoudige betekenis heeft, en voor iedere stedeling van grote waarde is.

Leren uit de praktijk

Het doel van Groene impuls is leren van de praktijk. Leren en ervaringen delen staat ook in het programma Groen en de Stad centraal. De innovatieve projecten zijn vaak experimenteel, en de manier waarop ze vorm krijgen is via leren door te doen (*learning by doing*). Zoals gezegd: dat is mensenwerk. Zo'n aanpak garandeert dat groen een functie krijgt voor stedelingen en echt bijdraagt aan het stedelijke leefklimaat.'

Groen levert geld op

Is het slim om te investeren in groen? Kort gezegd: ja. Met name regionale en lokale overheden kunnen de economie stimuleren door via projecten te investeren in werkgelegenheid. Groene projecten zijn daar een prima middel voor. En het mooie is: de investering komt dubbel en dwars terug, want groen levert geld op.

Er zijn twee factoren die direct geld in het laatje brengen: de waarde van onroerend goed én stadstoerisme. Verder bespaart groen geld omdat het bijdraagt aan een betere volksgezondheid, meer sociale samenhang en minder milieuschade. De opbrengst van stadsgroen kan zo vele malen groter zijn dan het budget dat er jaarlijks voor wordt vrijgemaakt.

Gezondheid

- › Groen biedt ruimte voor ontspanning en verlaagt stress.
- › Slim ingerichte, groene wijken zorgen ervoor dat bewoners meer bewegen.
- › Vooral kinderen spelen vaker buiten als er groen in hun omgeving is; dat kan zorgen voor 15% minder overgewicht en het is goed voor hun sociale ontwikkeling.
- › Gerichte beplanting helpt fijn stof te filteren en de luchtkwaliteit van de stedelijke omgeving te verbeteren, hetgeen problemen aan de luchtwegen vermindert. Er wordt momenteel volop geëxperimenteerd met soorten planten en manieren van beplanting.
- › Uitzicht op groen verlaagt het aantal opnamedagen in ziekenhuizen.

Leefbaarheid

- › Parken, pleinen en binnentuinen bieden ontmoetingsplekken voor buurtbewoners, met name belangrijk voor kinderen, minderheden, jongeren en ouderen.
- › Samen met stadsbewoners werken aan openbaar groen in hun eigen omgeving, draagt bij aan onderling contact en de sociale cohesie in de buurt. Ook in de krachtwijken.

Wat kunt u doen om de kwantiteit en kwaliteit van groen in de stad te verbeteren?

Economie

- › Groen zorgt voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor kennis-intensieve en internationale bedrijven, die op hun beurt weer andere bedrijvigheid aan zich binden voor zowel hogere als lagere inkomens.
- › Groen rondom huizen verbetert de kwaliteit van de wijk en verhoogt de waarde van de woningen met circa 5%.

Klimaat

- › Beplanting dempt op warme dagen de temperatuur in de stad en verbetert daarmee het stadsklimaat.
- › Planten op daken verbeteren de isolatie en verminderen het energieverbruik.
- › Een groene omgeving verhoogt de waterbergingscapaciteit, belangrijk in tijden van overvloedige regenval.
- › Bomen en planten zetten CO₂ (mede-verantwoordelijk voor de klimaatverandering) om in zuurstof.

Stad en land

- › Natuur maakt de leefomgeving mooier en prettiger en biedt onderdak aan vogels en andere dieren. Dat draagt bij aan kennis over planten en dieren bij kinderen.
- › Groene routes van en naar groene gebieden nabij de stad verbeteren het landschap en voorkomen verrommeling van de ruimtelijke omgeving. Routes voor wandelaars en fietsers lopen dóór en nieuwe woonwijken krijgen een karakter dat past bij de streek.

› **Investeer in groen, in plaats van dat het de sluitpost van de begroting is. Benader groen als oplossing voor maatschappelijke vraagstukken als gezondheid, economie, integratie en milieu.**

›› **Schakel bij het ontwikkelen van bedrijventerreinen, woonwijken en infrastructuur vroegtijdig**

deskundigen in die een groene impuls kunnen geven. Steek ter inspiratie uw licht op bij andere steden.

››› **Ontwikkel een groenstructuur in de stad. Een stelsel van groen-blauwe verbindingen waar het goed fietsen, wandelen, skaten en kanoën is, maar die ook goed is voor de biodiversiteit. Leg meer speelnatuur aan, zowel**

op pleintjes en straathoeken als in de grotere parken. En zorg voor goede, aantrekkelijke wandel- en fietsverbindingen naar de recreatiegebieden rond de stad.

›››› **Betrek buurtbewoners en hun kinderen actief bij het maken en uitvoeren van plannen.**

Buurtgroen wordt niet beter bruikbaar van een opknapbeurt alleen. In Utrecht worden bewoners betrokken bij het opknappen en het beheer van binnentuinen. Zo ontmoeten ze elkaar en kan groen een middel zijn om de leefbaarheid van de wijk te vergroten.

Zonder beheer geen goed plan

Enkele binnentuinen van flatgebouwen in de wijk Overvecht in Utrecht hebben in 2006 en 2007 een opknapbeurt gekregen. Het anonieme, slecht toegankelijke, ongezellige en nauwelijks gebruikte groen waar de bewoners van de tien verdiepingen hoge flatgebouwen op uit kijken is schoongemaakt en heringericht met nieuwe speeltoestellen, trapveldjes, bankjes en bestrating. De bewoners en hun kinderen hebben daarbij een belangrijke rol gespeeld. Niet alleen hebben ze in gesprekken met de gemeente en organisaties die actief zijn in de wijk kunnen aangeven wat hun wensen zijn ten aanzien van de binnentuinen, ze hebben op klusdagen zelf meegewerkt aan de inrichting van de tuinen. Het lukte vooral goed om de kinderen bij de binnentuinen te betrekken, vertelt Jeroen

Schenkels van gemeente Utrecht. 'Op klusdagen kwamen er steeds enkele tientallen. Daardoor worden de tuinen ook van hen, en is er nauwelijks vandalisme.' Moeilijker was het om volwassenen te bereiken, maar daar heeft Schenkels wel een verklaring voor. 'Kinderen maken het meeste gebruik van de

“Je moet niet letten op cultuur, maar op drijfveren.”

binnentuinen, en ze bekijken het per dag. Volwassenen zijn bezig met andere dingen, bijvoorbeeld de plannen voor renovatie of sloop en nieuwbouw van hun flat, of ze niet moeten verhuizen, enzovoorts.' 'In Overvecht is de gemeente nu in samenwerking met wo-

ningbouwcorporaties bezig met drie nieuwe binnentuinen', vertelt Schenkels. 'We bouwen daarbij voort op eerdere ervaringen. Daar bleek bijvoorbeeld dat je niet zozeer moet letten op de cultuur of de achtergrond van bewoners, maar op de drijfveren. Dat geldt overigens niet alleen voor de bewoners maar

ook voor de betrokken instanties. Een goede coördinatie en een actief, betrokken team van professionals zorgt voor een soepel verloop van het project en bevordert duurzame betrokkenheid van bewoners.' De buurtgroenprojecten in Overvecht zijn

> Utrecht

Initiatief Gemeente Utrecht

Plek Wijk Overvecht

Kern Groen in multiculturele wijk.

Krachtig Participatie leverde een mooie, spannende binnentuin op die veel gebruikt wordt.

Vergt aandacht Een betere organisatie van de huisbezoeken had de participatie kunnen verhogen.

inmiddels uitgegroeid tot een complete en integrale wijkaanpak, waarbij geld van de ministeries van WWI en LNV wordt ingezet naast dat van allerlei lokale organisaties. Schenkels: 'In 2007 werd door de toenmalige minister Vogelaar van Wonen, Wijken en Integratie aan het project Van binnen naar Buiten de Parel van Integratie uitgereikt.' De opknappbeurten van de tuinen zijn in Schenkels' ogen ook geen einddoel. 'Zo'n opknappbeurt is korte termijn. Uiteindelijk gaat het erom dat de bewoners van Overvecht gezellig met elkaar samenleven. Daarvoor moet de buitenruimte een integraal onderdeel zijn van hun dagelijks leven.'

Dat betekent dat bewoners nu met klusdagen bij het beheer van het groen betrokken worden, het groen gebruiken voor spel, sport en andere activiteiten, en via gesprekken aan de keukentafel helpen om nieuwe ideeën op te doen. Want het gaat niet alleen om mooier groen, maar om wat dat voor effecten heeft op de sociale samenstelling van de wijk of bijvoorbeeld de gezondheid van de kinderen.

> Amsterdam

<i>Initiatief</i>	Gemeente Amsterdam
<i>Plek</i>	Stadsdeel Bos en Lommer
<i>Kern</i>	Sociale cohesie door nieuwe binnentuin.
<i>Krachtig</i>	Bewoners leren elkaar via tuinproject kennen en er ontstaan ook andere initiatieven.
<i>Vergt aandacht</i>	Door renovatie is de definitieve inrichting van de binnentuin vertraagd.

Betrokkenheid creëren met tijdelijke tuin

Door bewoners te betrekken bij de herinrichting van de binnentuin van een appartementencomplex, kwam woningcorporatie Ymere erachter dat ze eerst de gebouwen moest renoveren. De definitieve inrichting van de binnentuin is daardoor vertraagd. Door delen van de tuinen te gebruiken als tijdelijke tuin voor de bewoners, denkt Ymere de bewoners alvast meer te betrekken bij het groen in hun buurt.

In het Amsterdamse stadsdeel Bos en Lommer zijn de afgelopen anderhalf jaar inwoners betrokken bij de herinrichting van de binnentuin van hun appartementencomplexen. Doel was het afgesloten en ongebruikte groen van de binnentuin weer bruikbaar te maken voor de bewoners, maar vooral om de inwoners van de multiculturele wijk met elkaar in gesprek te brengen. En met succes. Op bijeenkomsten kwamen meer dan honderd buurtbewoners bijeen. Mensen die elkaar nog nooit gesproken hadden, praatten daar met elkaar over de wijk, de gebouwen en de binnentuin. Dat was de sociale cohesie waar initiatiefnemer van het project, woningcorporatie Ymere, op hoopte. Het voornaamste doel van het project was zorgen dat bewoners bij elkaar en bij de buurt betrokken raken, en de buurt daardoor leefbaarder te maken. Het groen van de binnentuin was daarbij het middel om de bewoners bij elkaar te brengen, en bij de buurt te betrekken.

Dat de binnentuin nu nog niet is ingericht, kan dan ook gezien worden als een onbedoeld succes van het project. Want uit de gesprekken die Ymere hield bij de bewoners thuis,

bleek dat de bewoners vooral ontevreden waren over hun woningen, vertelt Peter Blonk van Ymere. De woningcorporatie is daarom allereerst begonnen met de renovatie van de woningen en portieken. De binnentuin wordt

“Bewoners kunnen de tuin tijdens de verbouwing gebruiken zoals zij dat willen.”

daarbij gebruikt als tijdelijke opslagruimte voor de bewoners en voor bouwmaterialen. Daarmee hebben de plannen voor de herinrichting van de binnentuin dus vertraging opgelopen, maar toch zal een klein deel van de binnentuin worden ingericht volgens de wensen van de bewoners. Blonk: ‘We maken er een tijdelijke tuin van, die bewoners kunnen gebruiken zoals zij dat willen in de periode dat de verbouwing van hun woningen plaatsvindt. Dat kan iemand zijn die judolesen wil geven, een moeder die een moestuintje wil maken, of kinderen die konijnen willen houden.’ Met de tijdelijke tuin wil Blonk goodwill en betrokkenheid kweken bij de bewoners.

‘Er is nu geen draagvlak om een mooie tuin te ontwikkelen. Met de tijdelijke tuin willen we bewoners, in de hele periode dat de renovatie duurt, meer betrekken bij de binnentuin. Het idee erachter is dat ze gaan wennen dat er

een tuin is, en dat ze die zelf kunnen gebruiken. Het einddoel blijft zo hetzelfde.’ De oorspronkelijke plannen voor de herinrichting van de binnentuin zijn zo omgevormd tot een experiment waarbij bewoners via groen betrokken worden bij hun eigen woonomgeving. Wageningen Universiteit monitort dit sociale proces. Dat proces is ook het belangrijkste, vindt Blonk. Als de binnentuin eenmaal is gerealiseerd, moet de betrokkenheid –die via dit proces bij de bewoners ontstaat– waarborgen dat ze zelf het groen netjes houden. En de buurt leefbaar.

Het kost niet veel tijd en niet veel geld om met een groene bril te kijken naar grote infrastructurele projecten zoals de ondertunneling van de A2 door Maastricht. En het levert groene ontwerpen op voor omwonenden en draagvlak in de politiek.

Maastricht kijkt met groene bril naar A2

> Maastricht

Initiatief Samenwerkende overheidspartners: gemeente Maastricht, Rijkswaterstaat, Provincie Limburg, gemeente Meerssen.

Plek A2 passage tussen knooppunt Geusselt en Europaplein

Kern Dubbellaags tunnel scheidt ruimte voor Groene Loper door de stad.

Krachtig Excursies leiden tot groenere ontwerpen voor ondertunneling A2 Maastricht.

Vergt aandacht Door de omvang van het totale project A2 Maastricht laat realisatie lang op zich wachten.

Eén totaalplan voor stad en snelweg in Maastricht blijkt een enorme kans voor het groen in de stad. Die conclusie durft Erik Kaptein van gemeente Maastricht nu al te trekken. Voor de investering van in totaal 1 miljard euro in het integrale gebiedsproject organiseerde hij ter voorbereiding van de plannen van de marktpartijen die meededen aan de aanbesteding een tweedaags ontwerpatelier en een werkbezoek naar Parijs. Daaruit werd duidelijk dat het project A2 Maastricht enorme kansen biedt voor de ontwikkeling van goed en bruikbaar groen in Maastricht. In Parijs keken de Maastrichtenaars en marktpartijen met een groene bril naar het project A2 Maastricht. 'Die werkbezoeken en het ontwerpatelier kwamen precies op tijd, bij de start van de ontwerpfase', vertelt Kaptein. 'Ze hebben een groene trend gezet voor de ontwikkeling van de A2. Ook de nieuwe rondweg om Parijs duikt overal onder de grond. Boven de grond zie je dan parken, waterpartijen, voetbalvelden en ander groen, terwijl de oude verkeersaders omgetoverd zijn tot chique, lommerrijke lanen met weinig verkeer. Zulke ideeën zag je terug in de drie marktplannen die eind 2008 aan de stad zijn gepresenteerd.'

Ook bewoners van de Maastrichtse Krachtwijk hebben in Parijs rond gekeken. 'Dat betekent dat er verwachtingen leven dat het hier ook allemaal groen wordt', beseft Kaptein. Om te voorkomen dat die verwachting door de grootschalige bouwwerkzaamheden in de kiem gesmoord worden, zijn er drie tijdelijke natuurspeelplaatsen aangelegd. 'Die functioneren goed', aldus Kaptein. 'In de zomer hadden we veel activiteiten, en die worden nu opgepakt door de buurt, scholen en maatschappelijke organisaties.'

“We kijken nu naar het hele gebied ten noordoosten van Maastricht.”

Dankzij het atelier en de werkbezoeken kijkt gemeente Maastricht nu ook verder dan het project A2 Maastricht alleen. Kaptein: 'We kijken nu naar het hele gebied ten noordoosten van Maastricht, met als gevolg dat de Gebiedscommissie 12,7 miljoen euro wil investeren in de herinrichting van het gebied ten noorden van Maastricht. Daarnaast is de provincie bezig met een integrale gebiedsontwikkeling, waar voor hetzelfde gebied plannen worden gemaakt voor een wandel- en fietspadennetwerk en een tiental landgoederen met een investeringsbudget van ongeveer tien miljoen euro.'

Met de werkbezoeken en het ontwerpatelier is ook politiek draagvlak gerealiseerd, denkt Kaptein. Vooral het feit dat de toenmalige minister Cees Veerman van LNV aanwezig was op het ontwerpatelier heeft veel goed gedaan. 'We hebben hoog ingezet, want als je de politiek erbij betreft, schep je ook verwachtingen.

Nu moeten we die waarmaken.'

Kleine op groen gerichte projecten kunnen dus aanzienlijk bijdragen in het zoeken naar groene oplossingen bij grote infrastructurele projecten. Zo'n groene bril blijft ook in de toekomst nodig, denkt Kaptein. Hij is hoopvol nu ook minister Gerda Verburg investeert in het groen in en om de stad. 'Op 5 februari ondertekende wethouder Wim Hazeu een convenant met haar ministerie, waarin beide partijen toezeggen voor een bedrag van 430.000 euro te investeren in het openbaar groen van de Maastrichtse Krachtwijk. De bewoners van deze buurten langs de A2, krijgen dus zicht op groen.'

Meer informatie
www.a2maastricht.nl

Visie NIGZ Groen is leefbaarheid en welzijn

Samenwerking tussen de gezondheidssector en de groene sector zorgt ervoor dat mensen, die voor hun gezondheid baat hebben bij groen, beter gebruik gaan maken van dat groen. Groenbeheerders kunnen tegelijkertijd meer rekening houden met die nieuwe gebruikers. Zo wordt stadsgroen gezond groen.

Groen is gezond, blijkt uit onderzoek. 'Maar in de praktijk wordt weinig gedaan met gezondheid in de fysieke omgeving', vertelt Inge Verdonk van het Gezondheidsinstituut NIGZ. Dat heeft te maken met het cultuurverschil tussen de groene sector en de 'witte' gezondheidssector. 'Meestal gaat het in de gezondheidssector om leefstijlen en bewustwording. En mensen die steden inrichten, denken niet na over gezondheid. Maar als je gezond vertaalt naar leefbaarheid en welzijn willen ze wel meewerken.'

Wandelroutes bij de apotheek

Verdonk spreekt uit ervaring. Ze organiseerde voor het project Gezond Groen in Eindhoven, Den Haag, Emmen en Amsterdam samenwerking tussen mensen van de GGD's en de lokale afdeling van Staatsbosbeheer. De resultaten in de diverse steden verschilden nogal. Zo maakte een apotheker uit Emmen met Staatsbosbeheer folders met wandelroutes, zet Landschapsbeheer Zuid-Holland mensen met

psychiatrische beperkingen in bij onderhoudswerkzaamheden in Den Haag, en werden in Eindhoven plannen uitgewerkt voor speelnatuur en ontdeknatuur in de Genneper Parken.

Groen- en gezondheidsorganisaties kunnen veel aan elkaar hebben, blijkt uit de samenwerking in Gezond Groen. Welzijnswerkers weten bijvoorbeeld heel goed welke mensen in een stad geïnteresseerd zijn in bepaalde activiteiten in het groen. Dat betekent dat bijvoorbeeld beheerders van Staatsbosbeheer hun beleid daarop kunnen afstemmen. Zo kan met relatief kleine acties, zoals hierboven beschreven, zeer gericht gewerkt worden om specifieke groepen te betrekken bij het groen en het groen beter te gebruiken om mensen te laten bewegen en te genieten.

Groene en witte professionals verbinden

Veel deelnemers aan Gezond Groen zijn nu bezig om de eerste contacten verder uit te diepen en onderzoeken nieuwe samenwer-

kingsmogelijkheden voor in de toekomst. Er moet daarvoor nog wel het een en ander gebeuren. Lokaal weten de groene en witte professionals elkaar nog niet goed te vinden. GGD's wisten Verdonk wel adressen van mensen uit de hoek van gezondheid, sport en welzijn te leveren, maar vonden het lastiger om lokale spelers uit de groene sector te noemen.

Verdonk ziet goede mogelijkheden om de samenwerking die nu is uitgeprobeerd in andere gemeentes op te zetten. 'De samenwerking tussen de gezondheidssector en de groene sector lukt wel. Aan nieuwe samenwerkingsstructuren lijkt geen behoefte, mensen werken graag met mensen die ze toch al tegenkomen. Begin met partijen die elkaar in het normale werk ook tegenkomen. Zoek uit de verschillende sectoren sleutelpersonen en ga nadenken over wat groen en gezond voor elkaar kunnen betekenen. Zoek daarna een leuke locatie op die afwisselend is en waar mensen mee aan de slag kunnen.'

Hierbij wil Verdonk ook contact zoeken met andere partijen dan Staatsbosbeheer of de GGD's. 'Vanuit de groene sector denk ik aan Natuurmonumenten, IVN, de provinciale Landschappen; vanuit de witte sector aan welzijn, buurthuiswerk, de sportsector.'

> Rotterdam

Initiatief Gemeente Rotterdam

Plek Park Vaanweide

Kern Ruimte voor sport en beweging in het park.

Krachtig Samen met jeugd ontwerpen levert een coole groenvoorziening op.

Vergt aandacht Er was spanning tussen ambities, financiën en planning.

Groen is
cool om
in te skaten

De Vaanweide wordt een cool park om in skaten en te boulderen. Gratis sportfaciliteiten, een permanent podium en veel ruimte voor grootschalige evenementen maken het groene gebied aantrekkelijk voor de jeugd van Rotterdam.

Het Zuiderpark is de groene long van Rotterdam Zuid. De Vaanweide, een gebied waar vroeger de voetballers van Zwart-Wit '28 speelden, is het nieuwste en meest stedelijke stukje groen van het park. Op de oude voetbalvelden komt een compleet evenemententerrein voor grootschalige muziek-evenementen en kermissen, en moet de plek worden waar de jeugd uit de omringende wijken komt voetballen en tennissen en kennismaakt met nieuwe sporten als skaten en boulderen (klimmen).

Het park krijgt zo een sociale functie, vertelt de ontwerper van de Vaanweide, Reindert van der Wal van dS+V van gemeente Rotterdam. 'In het park moeten verschillende groepen uit de wijken rond het Zuiderpark elkaar gaan ontmoeten. Daar wonen jongeren die weinig geld hebben voor de sportclub. Op de Vaanweide is er begeleiding, EHBO, en alles wat er nodig is, is gratis. Er komen vier goed verlichte tennisbanen, in het midden een grasveld, een speciaal ontwikkelde boulderkei van vier meter hoog om op te klauteren, en een speciale hoek met trappen, banden en leuning om langs te skaten.'

De aanpak van de Vaanweide maakt deel uit van een breder project van gemeente Rotterdam om het overgewicht bij jongeren

te verminderen door ze aan het sporten te krijgen. Met 'sportieve vernieuwing', de combinatie van veldsporten met nieuwere sporten als boulderen en skaten, wil de gemeente jongeren in aanraking brengen met sport en beweging. De Vaanweide moet het groene evenemententerrein worden van Rotterdam-Zuid, naast het meer stenige en stedelijke terrein bij de Lloyd Pier in Noord.

De Vaanweide moet deel gaan uitmaken van het dagelijkse leven van de jeugd uit de omringende wijken. Van der Wal heeft daarom nadrukkelijk rekening gehouden met

een mooie wisselwerking op tussen de ontwerp-kennis van Van der Wal en de kennis van de skaters. 'Het zijn streetskaters, en die vinden routes belangrijk. Ik wist ook niet hoe hoog ze konden springen, bijvoorbeeld.' Door die wisselwerking komt er volgens de skaters nu een betere skatebaan dan ze ooit gedacht hadden.

De Vaanweide wordt een cool park waar de jeugd kan sporten. Een aantrekkelijk park waar ze zelf hun gang kunnen gaan en waar er veel gratis voorzieningen zijn. Groen heeft geen bijrol op de Vaanweide, benadrukt Van

“Er komt een podium met stroomvoorziening voor beginnende bandjes.”

de wensen van die jeugd. 'Er zijn in Rotterdam bijvoorbeeld veel beginnende bandjes, waarvoor er nu een permanent podium komt met stroomvoorziening. En op het grasveld waarop de manifestaties gehouden worden, kunnen ze voetballen.'

De sporters werden direct bij het ontwerp betrokken. Voor de skateplek zijn skaters bezig geweest om met foto's uit skatetijschriften collages te maken met ideeën, en dat leverde

der Wal. 'Het is een groen gebied in een verder erg stenige omgeving en het heeft ook een heel andere uitstraling.' Voor de streetskaters is het bijvoorbeeld prettig uitrusten in de schaduw van de bomen. Maar het groen is er vooral om in te bewegen.

> Venlo

Initiatief Gemeente Venlo

Plek Wijk Klingerberg

Kern Beplanting voor afvangen fijn stof.

Krachtig Ondanks wetenschappelijke onduidelijkheid komt er een park dat fijn stof afvangt.

Vergt aandacht Betrokkenheid bewoners, bedrijven en scholen onder druk door vertraging.

Park als natuurbeleving en stofzuiger

Een open en verborgen plek tussen de A73 en de Venlose wijk Klingerberg moet een geborgen oase worden die ook nog eens fijn stof afvangt. Het nieuwe tien hectare grote Natuurpark Klingerberg wordt samen met de omwonenden ontwikkeld, ook als er door omstandigheden vertraging ontstaat.

Met de aanleg van de A73 is ten westen van Blerick een open plek ontstaan tussen de wijk Klingerberg en de snelweg. Daar komt het nieuwe Natuurpark Klingerberg. Het park moet de omgeving ook gezonder maken. Om de neerslag van het door het verkeer op de snelweg uitgestoten fijn stof in het park en in de wijk te verminderen is een speciale groenstructuur gekozen, die fijn stof afvangt.

Vanaf het begin van 2007 zijn de wijkbewoners van Klingerberg betrokken bij het ontwerp van het park. Samen met een klankbordgroep van een twintigtal omwonenden en belanghebbenden is in drie workshops nagedacht over de inrichting. Ook is groep 7 van basisschool De Harlekijn en groep 4 van basisschool Klingerberg gevraagd wat ze vonden van het ontwerp.

Het park moet een geborgen oase worden met open bloemrijke natuurweiden en een halfopen speel- en wandelbos. Het geheel wordt verbonden door een promenade. In het park is voor ieder wat wils: speel- en wandelbos, weiden, fruitbomen, wandelpaden, speel- en zitplekken, trapveld, hondenuitlaatstrook en losloopplaats, waterspeelplaats, BBQ-plek en een Jeu de Boulesbaan.

De uitvoering is al gestart. De beplanting op en rond de oude geluidswal, die straks zal verdwijnen, is bijvoorbeeld al verwijderd. Bij onderzoeken bleek echter dat er in de huidige grondwal, die ruim dertig jaar geleden bij de ontwikkeling van de wijk Klingerberg is aangelegd, grote hoeveelheden bouwpuin zit. Ook is er plaatselijk een lichte verontreiniging

bewoners helpen bij het ontwikkelen van de weiden, de fruitlanen en de bomen. 'Voor de aanlegwerkzaamheden gaan we ook een beroep doen op de wijk en de scholen: denk aan boomplantdagen, enzovoorts. Te zijner tijd zal dat nog bekend gemaakt worden.' De vertraging maakt ook dat de discussie over het nut van groen als stofzuiger voor

“Bij de aanleg gaan we een beroep doen op wijk en scholen.”

aangetroffen. Dat heeft geleid tot vertraging. Dat is vooral vervelend, omdat de gemeente Venlo erg succesvol was in het betrekken van de wijkbewoners bij het ontwerp van het park. José de Wit van de gemeente krijgt dan ook veel reacties. 'We merken dat de betrokkenheid onder druk komt te staan. Mensen gaan bellen, zeggen: had je dat niet van tevoren kunnen bedenken?'

De Wit wil met alle middelen de wijkbewoners bij het project betrokken houden, bijvoorbeeld door het voorwerk al in gang te zetten voor andere onderdelen van het plan. Zo kunnen

het fijn stof opnieuw oplaait. Ook met die kwestie wil De Wit de bewoners bij het park betrekken. Het streven is nu om in de zomer van 2009 te starten met de sanering en de graafwerkzaamheden. Het park moet in 2011 af zijn.

> Zwolle

Initiatief Gemeente Zwolle

Plek Park Wezenlanden en De Nooterhof

Kern Ruimte voor ontspanning en evenementen.

Krachtig Park Wezenlanden wordt weer volop gebruikt.

Vergt aandacht Om te voorkomen dat partijen afhaken, is er continu aandacht nodig voor alle betrokkenen.

De herinrichting van Park Wezenlanden en de Nooterhof heeft in Zwolle als inspiratiebron gediend voor gemeentelijk beleid, waarin groen als integraal onderdeel meegenomen wordt in de stedelijke ontwikkeling.

Groen is onderdeel van stedelijke ontwikkeling

Zwolle staat op de kaart als groene stad. In januari werd dat nog eens duidelijk: woningstichting SWZ bouwde in het Nooterhof het ecologische huis Earthship als voorbeeld van groen en milieuvriendelijk wonen. In 2006 werd Zwolle uitverkozen als groenste stad van Europa. Wethouder Groen Hennie Kenkhuis denkt dat dit deel uitmaakt van een ontwikkeling waarin groen in een ander daglicht kwam te staan dan het puur ecologische. 'Groen moet functioneel zijn', stelt hij. 'De afgelopen jaren is er meer aandacht gekomen voor de beleefbaarheid, de toegankelijkheid, de zichtbaarheid en de bereikbaarheid van groen.' 'Groen is nu meer geïntegreerd in andere beleidsvelden', vult beleidsadviseur Groen Rienko Baarslag aan. 'Vroeger was het iets waar apart aan werd gewerkt, nu is het een volwassen beleidsveld dat gelijk meeloopt in stedelijke of economische projecten.' Kenkhuis merkt dat ook in het college van Burgemeester en Wethouders. 'Collegebreed is er veel aandacht voor het functioneren van groen. Vroeger moest je als groene wethouder enorm veel druk uitoefenen om groen op de agenda te krijgen, nu neemt een wethouder economie groen mee in zijn besluiten. Zo is het bedrijventerrein Hessenpoort groen van opzet.' Kenkhuis en Baarslag denken dat het project

om Park Wezenlanden en de Nooterhof herin te richten hierbij een belangrijke invloed heeft gespeeld. De twee parken liggen in het oosten van de stad als een groene vinger die van het buitengebied tot het centrum loopt. De parken zijn in de afgelopen jaren ingrijpend onder handen genomen om het groen weer meer bruikbaar en toegankelijk te maken en om bewoners, lokale bedrijven en organisaties bij dat groen te betrekken. De Earthship is daar een voorbeeld van. Bij de planvorming rondom de parken zijn de bewoners en de lokale bedrijven en organisaties nadrukkelijk betrokken. Dat heeft er volgens Baarslag toe geleid dat het groengebied

“De wethouder economie neemt groen nu mee in zijn besluiten.”

weer intensief gebruikt wordt. 'Park Wezenlanden is het Amsterdamse Bos voor Zwolle geworden. Iedereen komt er wel eens voor een manifestatie of gewoon om te wandelen. Terwijl het vroeger alleen door mensen uit de buurt werd gebruikt.' De van onderop georganiseerde herinrichting van de parken wordt nu ook elders toegepast. Kenkhuis spreekt van 'beginspraak'. 'Dat

betekent dat je lichte, zeer lichte, kaders stelt, en vervolgens de bewoners zelf aan de slag laat gaan in ontwerpessies, enzovoorts. Dan wordt het groen van hen zelf. Bovendien hebben mensen uit de buurt heel veel detailkennis over groen, en dat moet je benutten. Dat red je niet vanuit je bestuurdersstoel.' Kenkhuis ziet voor Zwolle wel een rol als groenambassadeur, want de integrale aanpak is nog geen gemeengoed. 'Ik sprak onlangs nog projectontwikkelaars. Die stonden versteld over de omvang van het groen in de vinexwijk Stadshagen, en hoe groen daar gelijk opgaat met de bebouwing, hoe het polderlandschap de wijk binnenkomt. Dat is

een voorbeeld van ons integrale beleid, dat je ook in het woonmilieu groen als integraal onderdeel meeneemt.'

Nieuwe logica tussen stad en land

Het groene buitengebied moet een bepalende factor worden in de ruimtelijke en sociaal-economische ontwikkeling van het stedelijk gebied. Nu is die buitenruimte nog vaak een restruimte.

‘We moeten toe naar een nieuwe logica tussen stad en land’, stelt Paul Gerretsen. Hij was bij Atelier Zuidvleugel betrokken bij het project Tussenruimte, een ontwerpatelier waarin een internationale club van experts discussieerden over het sterk verstedelijkte zuidelijke deel van de Randstad. Het groene buitengebied wordt volgens Gerretsen vooral als restgebied gezien, als een tussenruimte tussen steden die verder binnen de stedelijke structuur geen functie heeft. Dat heeft tot gevolg dat iedereen er zijn ideeën over ontwikkelt. Iedereen eigent zich het buitengebied toe, of hij nou spreekt vanuit de landbouw, de recreatie, de cultuurhistorie of de natuur. De uitdaging van Tussenruimte was om dat om te keren.

Buitengebied geeft structuur aan de stad

‘Zuid-Holland is een aan elkaar gegroeide verzameling steden’, vertelt Gerretsen. ‘Hoe moet je daarmee omgaan? Na een analyse kwamen we er achter dat het buitengebied in de zuidvleugel van de Randstad eigenlijk geen buitengebied is, omdat het middenin een stedelijk cluster ligt. Als je beter begrijpt hoe dat buitengebied een onderdeel uitmaakt van de stad,

krijg je meer zicht op de betekenis van het groen voor de stad. Het buitengebied is wat straten en pleinen zijn voor de stad, groen gebied dat structuur geeft aan een stad.’ Er werd in Tussenruimte ook gekeken naar internationale voorbeelden in Londen, Milaan, Barcelona en het Ruhrgebied. De manier waarop bij het Emscher Park bij Duisburg een zwaar vervuild, verloederd en verouderd industrieterrein is omgebouwd tot een groen park, is voor Gerretsen een goed voorbeeld. ‘Dat is indrukwekkend’, vindt hij. ‘Hoe ze daar een zwaar in de verdrukking geraakte omgeving weten om te zetten in een nieuwe groene ruggengraat en de aanjager voor een nieuwe economie.’ Gerretsen wijst ook op de boeren rond Milaan die met een speciaal merk hun stadslandbouwproducten aan de man brengen in de stad.

Groene ruggengraat

Het idee dat het groene buitengebied van de Zuidvleugel van de Randstad omgevormd kan worden tot een robuuste, groene ruggengraat met plek voor nieuwe economische functies is volgens Gerretsen in 2008 in het beleid zichtbaar geworden. Hij noemt de nota Randstad 2040, waarin

het Groene Hart wordt beschouwd als een metropolaan park. Hij merkt ook, in zijn nieuwe functie als voortrekker van de Vereniging Deltametropool, dat het gedachtegoed van Tussenruimte ook onderwerp van discussie was bij de structuurvisie voor Zuid-Holland.

De nieuwe logica, waarbij groen structuur geeft aan de stedelijke omgeving, is niet bedoeld als verdedigingsstrategie tegen de verstedelijking, benadrukt Gerretsen. ‘Groen geeft structuur aan de stad. Dat was bij het beleid altijd al het idee - kijk naar het bufferzonebeleid. Maar dat was restrictief. Wij willen het opvatten als een ontwikkelingsbeleid.’ Dat betekent dat het groene buitengebied een sociale en economische functie krijgt voor de omringende steden, waardoor het geld wat er in dat gebied wordt geïnvesteerd ook een doel krijgt, namelijk sociaal-economische ontwikkeling. Gerretsen: ‘Nu wordt er tot 2013 een miljard euro geïnvesteerd in het buitengebied, maar op het laatst kan niemand meer vertellen waaraan.’

Integraal denken

Toch blijkt dat zelfs bij de bij het project betrokken experts nog moeilijk om integraal te denken, merkte Gerretsen. ‘Het is bijna onvoorstelbaar hoeveel afzonderlijke denkbeelden er op een schijnbaar restgebied worden geprojecteerd. Het resultaat was dat er vanuit het idee dat dit restgebied toch uitermate belangrijk is, is gewerkt aan het overbruggen van deze spraakverwarring met een nieuw gezamenlijk vocabulaire.’ Gerretsen verwacht daarom geen omwenteling. ‘Het is niet revolutionair. Het gaat om het nemen van stappen in de goede richting.’

> 's-Hertogenbosch

Initiatief Gemeente 's-Hertogenbosch

Plek Recreatiegebied Oosterplas

Kern Versterken gebruikswaarde natuur.

Krachtig Inbreng van vertegenwoordigers van wouderen zorgt voor beter ontwerp.

Vergt aandacht Opkomst voor natuurspeelplaats is nog te laag.

Zintuigen prikkelend groen

De Oosterplas wordt op initiatief van bewoners een terrein waar kinderen in de natuur ravotten en gehandicapten voorzichtig hun zintuigen prikkelen. Bij de uitwerking daarvan blijven de bewoners nodig.

De Oosterplas is een druk bezochte recreatieplas in het oosten van 's-Hertogenbosch. Bewoners uit de wijken rondom de plas namen in 2006 het initiatief om de plas beter in te passen in de omgeving en beter bruikbaar te maken. Resultaat is dat er nu plannen worden uitgewerkt en budgetten zijn gereserveerd om het park aan te passen aan de wensen die er zijn. Het park krijgt meer variatie door ontwikkeling van moerasnatuur, bosrijke delen en parkachtige delen. De ontsluiting wordt aangepast om het gebruik in goede banen te leiden. Nieuw zijn een natuurspeelplaats voor kinderen en een belevingsbos voor mensen met handicaps.

Tjeerd van Tol van de gemeente 's-Hertogenbosch is betrokken bij het ontwerp van het nieuwe parkgebied. Vooral de natuurspeelplaats en het belevingsbos zijn voor hem speciale onderdelen. 'We hebben in 's-Hertogenbosch al meer wijkspeelplaatsen, speel- en ontmoetingsplaatsen voor alle leeftijdsgroepen die in samenwerking met de wijk worden vormgegeven. Dit wordt de eerste natuurspeelplaats.'

Het belevingsbos is bedoeld voor mensen met een geestelijke en lichamelijke handicap. Van Tol: 'Uit de gezamenlijke ontwerpessies bleek dat het aanvankelijke idee van speciale voorzieningen voor gehandicapten hier niet het meest gewenst was. Juist het bieden van een goed toegankelijk park met voldoende bele-

vingssferen sluit het beste aan bij de wensen van de doelgroep. Wat vooral belangrijk is gebleken, zijn de randvoorwaarden, zoals helingspercentages, maar ook parkeergelegenheid voor busjes of een gehandicaptoilet.' De directie van Oosterhof wilde het toilet in het verpleeghuis daarvoor beschikbaar stellen. 'Anders zou het voor groepen niet mogelijk zijn hier te komen', aldus Van Tol. Bij het belevingsbos is nadrukkelijk rekening gehouden met de doelgroep. Het is geen actief belevingsbos, stelt Van Tol. 'Er zijn eerder teveel dan te weinig prikkels. We willen de zintuigen prikkelen, bijvoorbeeld met

Dan moet je bijvoorbeeld takken laten liggen, zodat kinderen daar hutten van kunnen bouwen, maar groenbeheerders zijn gewend om alles op te ruimen.'

Van Tol zoekt voor de natuurspeelplaats en het belevingsbos zoveel mogelijk samenwerking met lokale organisaties. 'We willen zoveel mogelijk programmeren in de natuurspeelplaats. Daarom betrekken we ook bijvoorbeeld de Scouting en het IVN erbij, zodat zij ook hun activiteiten daar gaan organiseren.' En de bewoners van de Oosterhof, waaronder demente ouderen, zullen het belevingsbos ook gaan bezoeken.

“Groenbeheerders zijn gewend om alles op te ruimen.”

een plek waar je de wind over de plas voelt waaien, met bloeiende bomen of een rij seringen. Als je er gaat wandelen, zul je geen idee hebben dat er een voorziening aangelegd is.' De natuurspeelplaats en het belevingsbos zijn twee plekken die speciaal zijn ingericht om specifieke doelgroepen bij het groen te betrekken. Dat stelt eisen aan het ontwerp, vertelt Van Tol. 'De natuurspeelplaats moet een natuurlijke plek zijn waar kinderen hun eigen spel kunnen verzinnen. Dat is anders dan een gewone speelplaats, omdat je hierbij met natuurlijke materialen moet werken.

Het gaat goed met de uitwerking van het ontwerp van de nieuwe Oosterplas, vindt Van Tol. Dit jaar worden grote delen uitgevoerd. Vooral voor de natuurspeelplaats is nog wel veel te doen. Via scholen wil Van Tol nu de bewoners intensief bij de natuurspeelplaats gaan betrekken. 'Het idee voor een natuurspeelplaats komt uit de wijk. We willen de wijk nu blijvend betrekken bij de speelplaats zodat de bewoners trots kunnen zijn op dit unieke stukje speelnatuur.'

In het park naar school

> Park Lingezen

Initiatief Staatsbosbeheer

Plek Park Lingezen

Kern Investeren in groot interstedelijk parkgebied.

Krachtig Veel scholen en schoolkinderen bereikt, en dat levert mooie ontwerpvoorstellen op.

Vergt aandacht Trainen van vrijwilligers kost geen half jaar maar een jaar.

Schoolklassen, wandelaars, natuurliefhebbers en tuinders worden betrokken bij de inrichting van Park Lingezen. Daardoor ontstaat een duurzamer park dat goed gebruikt wordt.

Park Lingezegeen bestaat eigenlijk nog niet, maar toch worden omwonenden en aanpalende bedrijven al betrokken bij het vijftienhonderd hectare grote gebied tussen Arnhem en Nijmegen. Zo kunnen kinderen uit verschillende basisscholen in de omgeving mee ontwerpen aan het park in het programma Lingezegeen Junior. 'In dit programma verkennen kinderen van groep zeven en acht het gebied met een gps-apparaatje en een fotocamera', vertelt Femke Vergeest van Staatsbosbeheer.

“Er komen busladingen Chinezen en Japanners kijken naar de hoogtechnologische kassen.”

'Daarna gaan ze in de klas hun bevindingen uitwerken in een idee voor een ontwerp. Met het ontwerp gaan ze een week later weer het gebied in om te kijken of het ook daadwerkelijk past. Uiteindelijk maken ze dan een maquette, een Powerpoint-presentatie of een film die ze presenteren aan ouders, docenten én mensen van de parkorganisatie.' Het educatieve programma wordt nu helemaal ingebed in de organisatie van Park Lingezegeen. De ontwerpen die de kinderen maken worden beoordeeld door de ontwerpers die aan het park werken en waar moeilijk worden de ideeën meegenomen in het definitieve plan. Uit lokale natuurorganisaties zijn een tiental vrijwilligers gerekruteerd om de schoolkinderen te begeleiden. Park Lingezegeen moet deel gaan uitmaken van het dagelijkse leven van de mensen die er omheen leven. Dat blijkt vooral uit de ommetjes in die opdracht van Staatsbosbeheer zijn ontworpen en deels zijn gerealiseerd.

Tussen Lent en Bemmelen is door vrijwilligers van een lokale stichting een wandelroute ontworpen langs vele historisch of ecologisch markante punten, voor het uitje met de hond of gewoon voor de frisse neus. Dat gaat lang niet altijd makkelijk, vertelt Vergeest, want er zijn veel grondeigenaren die lang niet allemaal bezwaarloos meewerken. 'En het bestemmingsplan voor het park is nog niet aangepast, en daar moet zo'n ommetje wel in worden vastgelegd.'

Vergeest is vanaf het begin van de planvorming voor Park Lingezegeen bezig om te onderzoeken wat zo'n groen park kan betekenen voor burgers en bedrijven. Want groen is meer dan groen alleen, vindt Vergeest. Het betekent vaak een verbetering van de welvaart en het welzijn in een regio, en als je dat aan de mensen duidelijk kunt maken zorg je voor een duurzaam groen gebied. Ook in steden als Almere en Lelystad, waar Staatsbosbeheer in de steden zelf veel natuurgebieden heeft, werkt de natuurorganisatie volgens deze filosofie. De wisselwerking tussen de mensen die bezig zijn met het ontwerp en de inrichting van Park Lingezegeen en de mensen die daarvan gebruik gaan maken, wordt langzaam ingepast in de planvorming rondom het park. Zo wordt de wens van de schoolkinderen om in het park een schoolklas te hebben, meegenomen door de ontwerpers van het park. Vergeest: 'In 2010 willen we de scholieren er

weer bij betrekken om te kijken hoe we dat idee kunnen realiseren.'

Ook bedrijven worden bij het park betrokken. Het grote glastuincomplex Bergerden ligt nogal sterk afgeschermd van het groen, maar samen met tuinders en omwonenden heeft Staatsbosbeheer een artistieke ontmoetingsplek gecreëerd als startpunt voor het nog te realiseren padennetwerk dat bij het bedrijvent centrum aansluit. 'Er komen busladingen Chinezen en Japanners kijken naar de hoogtechnologische kassen', aldus Vergeest. 'Die kunnen nu ook een wandeling maken in het park. Zo worden we meer goede burens en staan we minder met de rug naar elkaar toe. En dat is hard nodig om Park Lingezegeen ook tot iets te maken waar iedereen in de omgeving trots op is.'

Meer informatie
www.parklingegeen.nl

> Het Groene Woud

<i>Initiatief</i>	Provincie Noord-Brabant
<i>Plek</i>	Het Groene Woud
<i>Kern</i>	Ontwikkelen interstedelijk groengebied.
<i>Krachtig</i>	Programmafinanciering fungeert als vliegwielt om financiering bij partners los te krijgen.
<i>Vergt aandacht</i>	Personele wisselingen maakte dat het project niet volgens planning is gerealiseerd.

Het project Groenimpuls BrabantStad kwam door omstandigheden stil te liggen. Daarmee leek de kans op een integrale visie op de relatie tussen de vijf grootste Brabantse steden en het buitengebied ver weg, maar de gemeentes Eindhoven, Tilburg en 's-Hertogenbosch hebben nu zelf visies ontwikkeld. Met het project Groenimpuls BrabantStad als inspiratie.

Inspiratie leidt tot urgentie

Investeren in groen loont. Dat bleek uit het onderzoek dat de provincie Noord-Brabant en de in BrabantStad samenwerkende steden Eindhoven, Tilburg, 's-Hertogenbosch, Breda en Helmond lieten uitvoeren door bureau Triple E. Daarmee leek een basis gelegd om te kijken hoe het groen van bijvoorbeeld Nationaal Landschap Het Groene Woud –het Groene Hart van Brabant– een meerwaarde kan betekenen voor de anderhalf miljoen mensen die in de omringende steden wonen en werken.

In het project Groenimpuls BrabantStad zouden de provincie en de gemeentes samen met het ministerie van LNV werken aan een strategie om die meerwaarde zichtbaar te maken en uit te baten. De eerste twee fasen –economisch onderzoek en de communicatie daarvan– van het in 2006 gestarte project zijn afgerond. Uit het onderzoek door Triple E blijkt dat investeringen binnen een jaar terug verdiend kunnen worden door meer omzet in de recreatiesector en stijgende huizenprijzen. Die resultaten zijn vervolgens met het boekje Tussen de duintjes en het eeuwige leven en de Groene Kaart BrabantStad breed

bekend gemaakt bij mensen van de provincie, gemeentes, natuur- en milieuorganisaties, landbouworganisaties, projectontwikkelaars,

“Belangrijk is dat het Groene Woud verknoopt raakt met de omringende steden.”

zorginstellingen, waterschappen en andere in de provincie actieve organisaties. Daarna liep het niet zoals verwacht, vertelt Han Clement van de provincie Noord-Brabant. Een aantal bij het project betrokken mensen, zowel bij de provincie, de gemeentes als het ministerie van LNV, bleek in dezelfde periode niet beschikbaar vanwege ziekte of wisseling van werkzaamheden. Daardoor kwam het oorspronkelijke plan, om als provincie en gemeentes via een integraal ontwerpatelier allerlei praktische projecten te ontwikkelen, stil te liggen. ‘Het momentum verdween daardoor’, vertelt Clement. ‘Ineens waren de verschillende partijen niet meer zo vaak bij elkaar om door te pakken.’ Daarmee is de status van het project Groen-

impuls BrabantStad nu onduidelijk. ‘Het is nu de vraag hoe het verder moet met het project’, aldus Clement. ‘En of we nog geld krijgen.’ Eigenlijk ligt het hele project nu stil. Dat betekent echter niet dat er niets is gebeurd, benadrukt Clement. ‘De gemeentes Tilburg, 's-Hertogenbosch en Eindhoven hebben het project op individuele basis opgepakt, met als resultaat drie ruimtelijke visies over de relatie tussen stad en platteland. Het onderwerp is geagendeerd binnen de provinciale organisatie, en er ligt geld op de plank voor de uitvoering van projecten.’

Zo is er via een omweg toch een uitwerking gekomen van de derde fase van het project Groenimpuls BrabantStad, zij het dan niet voor de gemeentes Breda en Helmond. ‘Maar

die liggen ook wat meer in de periferie, vanuit Het Groene Woud bezien’, stelt Clement. ‘Inhoudelijk hebben we nu wel een vergelijkbaar resultaat.’

De grote vraag is natuurlijk of een integraal ontwerpatelier met alle vijf van de bij BrabantStad betrokken gemeentes inhoudelijk een ander resultaat op had geleverd. Dat zullen we nooit weten, denkt Clement. ‘Belangrijker is dat we nu kunnen zorgen dat Het Groene Woud verknoopt raakt met de omringende steden door burgers erbij te betrekken. Vanuit drie gemeentes is er nu urgentie om daar iets mee te doen.’

Meer informatie
www.hetgroenewoud.com

Groen brengt stadswijk en dorpen samen

De gemeente Leeuwarden wilde ten noorden van de vaart de Bonke een groengebied realiseren voor de bewoners van de Vrijheidswijk en de dorpsbewoners van Snakkerburen en Lekkum. Via een omweg komt er nu een inrichting die aansluit bij de cultuur van zowel de stad als de dorpen.

> Leeuwarden

Initiatief Gemeente Leeuwarden

Plek Groengebied Oer de Bonke

Kern Verbeteren toegankelijkheid groen en natuur.

Krachtig Bewonersgroepen met verschillende belangen zijn in gezamenlijkheid tot één plan gekomen.

Vergt aandacht Achteraf was het beter geweest om de omliggende dorpen direct bij de planvorming te betrekken.

De vaart de Bonke werd lang beschouwd als de natuurlijke grens tussen de stad Leeuwarden en het platteland ten noorden daarvan. Vlak boven de stad liggen twee dorpjes, Snakkerburen en Lekkum, die weliswaar binnen de gemeentegrenzen vallen van Leeuwarden maar toch een echt eigen dorpscultuur hebben. Dat merkte Feiko de Boer van gemeente Leeuwarden toen hij probeerde het groene gebied bij de dorpen om te vormen tot een groengebied voor zowel de dorpsbewoners als de bewoners van de Vrijheidswijk.

De Vrijheidswijk is een achterstandswijk en heeft weinig groen, en het leek logisch om het groene cultuurlandschap ten noorden van de Bonke – in het project Oer de Bonke – toegankelijk te maken voor de wijkbewoners. Er zou een brug komen over de Bonke, en er waren plannen voor een trapveldje, een waterspeelplaats in de Bonke, een barbecueplaats, een volkstuin en moerasachtige natuur met wandelpaden.

De idee was dat de gemeente de basisvoorzieningen zou aanleggen, zoals de brug en wandelpaden, waarop de bewoners het groengebied volgens hun eigen wensen zouden kunnen inrichten. De achterliggende gedachte was om stad en buitengebied meer op elkaar te betrekken. De hoop was dat

mensen uit de Vrijheidswijk en dorpsbewoners samen zouden werken aan de invulling van het nieuwe groengebied om zo stad en platteland dicht bij elkaar te brengen. Dat ging niet door. Uit Snakkerburen en Lekkum kwam zoveel weerstand dat het plan werd ingetrokken, vertelt De Boer. Gemeente Leeuwarden had zeer tegen de zin van de dorpsbewoners al een nieuwbouwwijk boven de Bonke in de Bullepolder aangelegd, en de dorpsbewoners zagen het plan Oer de Bonke als een tweede stap van een oprukkende stad boven de Bonke.

‘We wilden te snel werken’, zegt De Boer nu achteraf. ‘Voor de dorpen is de Bonke een harde grens waar de stad ophoudt. Dat hadden we op het moment dat het speelde niet zo scherp gezien.’ In de planvorming rond Oer de Bonke werd dan ook een stapje terug ge-

Landschap Oer Bonke, vanuit de lucht

over eens dat het een goed plan is, zoals het er nu ligt. De dorpsbewoners hebben bovendien aangegeven dat ze de inwoners van de Vrijheidswijk willen betrekken bij de dorpsstuin en dorpsweide.’ De Boer hoopt dat daarmee

“Dorpsbewoners willen stadsbewoners betrekken bij dorpsstuin en dorpsweide.”

nomen. De Boer probeerde om de bewoners uit de Vrijheidswijk met de dorpsbewoners samen een plan te laten ontwikkelen, maar dat strandde op een te groot cultuurverschil. Toch zal er in het voorjaar van 2009 de laatste hand worden gelegd aan een groengebied dat zowel voor de dorpsbewoners als voor de inwoners van de Vrijheidswijk toegankelijk en bruikbaar is. De dorpsstuin van Snakkerburen wordt uitgebreid, er komt een dorpsweide waar evenementen kunnen plaatsvinden, en voor de jeugd zal er een voetbalveldje worden aangelegd en een waterspeelplaats in de Bonke. ‘De belangen zijn gemengd’, concludeert De Boer. ‘En zowel de dorpsbewoners als de mensen uit de Vrijheidswijk zijn het er-

ook een eerste stap is gezet in de realisatie van het oorspronkelijke doel, samenwerking tussen stedelingen en dorpelingen.

Groen stimuleert bewegen niet zonder meer

Om mensen het groen in hun buurt te laten gebruiken moet het dichtbij, bereikbaar en uitnodigend zijn. Met die wetenschap wil de Habitatcoalitie criteria ontwikkelen om te zorgen dat mensen meer in hun buurt bewegen.

‘Wandelen begint bij de voordeur’, stelt Jan Erik Burger van de Habitatcoalitie. ‘Het gaat er niet om dat je met de auto het bos in gaat, maar dat je direct van huis een ommetje kan maken van een kwartier tot een uur. De doorgewinterde wandelaar, die redt het wel, maar voor kinderen, gezinnen en senioren zijn er in de directe leefomgeving te weinig mogelijkheden om te bewegen.’

Het groen in de steden stimuleert het bewegen niet zonder meer, vindt Burger. ‘Huizen zijn per auto of fiets prima bereikbaar, maar niet per voet. Je ziet overal in Nederland, dat er nieuwbouwwijken gebouwd worden zonder te denken aan aantrekkelijke uitlooptmogelijkheden.’ Terwijl jongeren, gezinnen en senioren voor hun gezondheid veel kunnen hebben aan hun directe omgeving, met allerlei ge-

zondheidswinst van dien. ‘Van de jongens heeft vijftien procent overgewicht, van de meisjes zeven procent. Het zou goed zijn als ze vanuit de voordeur zouden kunnen stoeien en ravotten, met hun ouders erbij.’

Fysieke en psychologische barrières

Burger organiseerde onder de naam Habitatcoalitie in 2007 een samenwerkingsverband tussen partijen uit de wereld van de recreatie, de gezondheidszorg en de sport, met als doel het bewegen van de voordeur onder de aandacht te brengen bij bestuurders en beleidsmakers, maar ook het in kaart brengen van bottlenecks. Het blijkt dat het niet alleen gaat om praktische barrières die worden opgeworpen, zoals een hek, een spoorlijn of een sloot. ‘Het gaat ook om de beleving’, stelt hij. ‘Je hebt ook psychologische barrières,

zoals een drukke verkeersweg die je wel kunt oversteken maar daar zeker niet toe uitnodigt of een rij van vijfhonderd meter gesloten puien.’

Er is niet eens zoveel geld nodig om zulke barrières weg te halen, denkt Burger. ‘Het gaat vooral om aandacht. Dat betekent mankracht, een aanjager die op het niveau van de woonwijk en op het niveau van het beleid kijkt hoe dit zijn plek kan krijgen. Groen wordt nu vaak op de klassieke manier ingevuld, bijvoorbeeld met het opknappen van parkjes. Dat is goed, maar beter is het om te denken in netwerken en bereikbaarheid.’

Bewustwording

De eerste stappen in de bewustwording zijn genomen, aldus Burger. ‘Het liefst willen we voorbeelden zien, good practice. Het ministerie van LNV is met de bewustwording goed bezig, maar als het gaat om de uitvoering, dan wordt er snel naar de gemeenten gewezen. Maar die hebben hun eigen sores.’

‘Wij willen ook in de toekomst bijdragen aan het vastleggen van criteria voor een aantrekkelijke leefomgeving die uitnodigt tot bewegen’, vertelt Burger. Dat betekent ook samenwerking zoeken met verkeersdeskundigen, merkte hij. Secundaire wegen worden nu vaak zo aangelegd dat ze uit veiligheidsoverwegingen allerlei paden en weggetjes doorsnijden dat er nieuwe barrières ontstaan.

> Swamps

Initiatief Kunstenaarsinitiatief Swamps

Plek Ongebruikt viaduct noordzijde
Coentunnel

Kern Groene ontwikkeling van niemandsland.

Krachtig Dankzij 'zwaan kleef aan'-effect grote
betrokkenheid van lokale bedrijven en
veel media-aandacht.

Vergt aandacht Beheer en onderhoud blijken praktisch
en financieel moelzaam.

Kunst zorgt voor groene bewustwording

Op een ongebruikt viaduct bij de Coentunnel bloeien in het voorjaar duizenden lavendelplanten. Geen natuur, maar kunst. Zodat mensen met andere ogen kijken naar de vele plekken in Nederland die niet lijken te bestaan.

Je vindt ze overal in Nederland, de anonieme plekken die vaak extreem goed in het zicht liggen maar toch over het hoofd worden gezien. 'Tussenruimte' of 'niemandslaan' worden ze wel genoemd. Het zijn vaak groene gebieden die geen functie hebben en daardoor compleet van de werkelijkheid lijken losgezongen. Het zijn de gebieden waar de kunstenaars David Veldhoen en Roel van Timmeren en interieurarchitect Floris van der Kleij van het kunstenaarscollectief Swamps zich op richten als 'ontwikkelaars van niemandslaan'. 'Die niemandslaan willen we met kunstprojecten een andere betekenis geven', legt Veldhoen uit. De kunst zorgt dat de niemandslaan ineens bijzondere plekken worden. Bovendien zoekt het kunstenaarscollectief de interactie op met bedrijven en mensen die bij deze plekken betrokken zijn, door onderzoek te doen naar hun karakteristieken en in samenwerking met de andere partijen de kunst te ontwikkelen.

Een goed voorbeeld van zo'n niemandslaan is het viaduct op het Coenplein bij Amsterdam, dat al veertig jaar wacht tot het in 2012 wordt aangesloten op de nieuwe, tweede tunnelbus van de Coentunnel. Het is een nutteloos object dat dagelijks door honderdduizend automobilisten wordt gezien maar

niet wordt waargenomen. 'Die nutteloosheid wilde we versterken', vertelt Veldhoen. 'Voor het project A-Venue hebben we daarom in mei 2008 26.000 lavendelplanten aan laten planten op de taluds en bij het viaduct.' Het resultaat is wat Swamps noemt een 'vervreemdende geur- en kleurervaring voor de voortjaggerende automobilist'. In het voorjaar en de zomer zorgt de bloei van alle

“Een vervreemdende geur- en kleurervaring voor de voortjaggerende automobilist.”

26.000 lavendelplanten dat het viaduct dat nergens naartoe loopt paars kleurt en naar lavendel geurt. Dat levert volgens het collectief heel andere ideeën op voor de in de file staande automobilist: associaties met zonnig Zuid-Frankrijk leveren denkbeelden over de klimaatverandering; de rustgevendende kwaliteiten van lavendel contrasteren sterk met het drukke verkeer. De planten blijven tot 2010 staan. De automobilisten kunnen reageren via de website www.swamps.nl. Er zijn al

honderdduizenden hits geregistreerd, maar het collectief verwacht nog een echte toeloop. Er rijden immers honderdduizend auto's per dag langs de lavendel.

A-Venue heeft volgens het kunstenaarscollectief veel bewustwording gegenereerd bij de organisaties die bij het project betrokken waren, van grote bouwbedrijven tot lokale ondernemingen en overheden. Ze zijn zich volgens het collectief meer bewust geworden van niemandslaan. Verrassend bijkomend voordeel bleek dat de lavendel succesvol fijn stof absorbeert. Daardoor is de tijdelijke natuurkunst ineens erg functioneel op het drukke verkeersknooppunt. Swamps wil graag op meer plekken met dergelijke natuurbeelden aan de slag. In mei 2008 werden ze al gevraagd om advies voor een geluidswal van anderhalve kilometer bij luchthaven Schiphol, waarvoor ze een ontwerp ontwikkelde met diverse

toepassingen. Zo worden anonieme plekken die over het hoofd worden gezien tijdelijke kunstwerken die tot bezinning, associatie en inspiratie dwingen. En tot bewustwording dat niemandslaan heel zinnig gebruikt kunnen worden.

Meer informatie www.swamps.nl

Verticaal groen groeit niet vanzelf

In een wijk zonder groen vormen kale zijmuren een goede habitat voor planten en dieren. In Arnhem experimenteren ze met verticale beplanting, die moet voldoen aan de strenge eisen die gelden voor openbaar groen.

Het klinkt zo mooi. Je gebruikt lelijke, kale zijmuren in een stenige stadswijk om groen aan te leggen en verfraait daarmee de wijk en trekt er vogels en vlinders mee aan. Verticaal Groen heet het project, waarmee gemeente Arnhem in de wijk Spoorhoek een steile tuin wil aanleggen. Eerst is er op een zijmuur van een woning aan de Jufferstraat een simpele proefopstelling gebouwd met klimop langs betongaas, daarna werd een groter project uitgewerkt op de hoek van de Bloemstraat en de Spoorwegstraat.

Verticaal Groen is een initiatief van bewoners van Spoorhoek. De opstelling is ontworpen door het bureau Nexit Architecten dat actief is in de wijk, en dat zich in de afgelopen jaren profileerde met meer projecten waar groen

als element langs muren werd gebruikt. Het ontwerp dat de architecten in 2007 maakten, laat een begroeiing zien die langs een aantal stalen kolommen langs de muur omhoog klimt. Niet al te moeilijk qua inrichting of onderhoud, zou je denken.

Toch bleek de uiteindelijke realisatie duurder

betekent dat je er andere eisen aan stelt dan aan een privé-tuin. Het project is ook uniek in Nederland. Je kunt het niet als standaard openbare ruimte benaderen.'

Gaandeweg bleek dat de proef met het verticale groen meer haken en ogen opleverde voor de gemeente, dan van tevoren

“Een eigenaar van een pand wil ook bescherming van zijn muur.”

dan verwacht, vertelt Gerbrig Dijkstra die als procesmanager vanuit gemeente Arnhem bij het project is betrokken. 'Elementen in het openbaar groen moeten robuust zijn. Dat

was bedacht. Dijkstra: 'Zo bleek het voor het onderhoud belangrijk om toch ook achter de staalconstructie te kunnen komen. Daardoor werd de bevestiging van de constructie duur-

> Arnhem

Initiatief Gemeente Arnhem

Plek Wijk Spoorhoek

Kern Gevelgroen als verfraaiing wijk.

Krachtig Bewoners ontwerpen eigen groene invulling voor blinde plekken in de stad.

Vergt aandacht Vertraging, doordat de constructie voor verticaal groen aan meer eisen moest voldoen dan verwacht.

der. En met de eigenaar van het pand moet je een contract sluiten, en die wilde ook een bescherming van de muur.' Ook de economie werkte niet mee. 'De staalconstructie werd duurder door de stijgende staalprijs.' Dijkstra hoopt het verticale groen op de hoek van de Bloemstraat en de Spoorwegstraat dit jaar nog te realiseren. 'Het is even zoeken geweest, maar het is dan ook een uniek project en een experiment. We hebben de financiering nu rond en gaan binnenkort de aanbesteding in.'

Het project Verticaal Groen is voor Dijkstra een les voor de toekomst. 'We gaan nu in Arnhem bezig met de Krachtwijken, en daar zullen meer van dergelijke initiatieven ontstaan. In het vervolg zullen we die wel eerst goed screenen. Je kunt op zulke unieke projecten geen standaard beheer loslaten. De vraag is ook welk eindbeeld en welke kwaliteit je wilt realiseren. En hoeveel dat mag kosten.' Door dat nu eerder in de besluitvorming mee te nemen, hoopt Dijkstra in de toekomst vergelijkbare projecten sneller te kunnen realiseren.

> Tilburg

Initiatief Gemeente Tilburg

Plek Binnenstad

Kern Groene seizoenen in de binnenstad.

Krachtig Bewoners en ondernemers voelen zich verantwoordelijk voor het geplaatste groen.

Vergt aandacht Om de gewenste seizoensbeleving te verkrijgen, moet er nog gekeken worden of een oranjerie haalbaar is.

Binnenstad leeft bij seizoenen

A photograph of an elderly man with white hair, wearing a teal and black patterned short-sleeved shirt and grey trousers, mowing a green lawn. He is using a blue and silver push mower. The garden is lush with green plants and purple flowers. In the background, there is a brick house with a red bench and a blue wheelbarrow.

Bij de herinrichting van de Tilburgse binnenstad speelt groen een belangrijke rol. Niet alleen bij het doorbreken van de stenige bebouwing, maar ook om de bewoners te betrekken bij een groenere binnenstad.

De binnenstad van Tilburg heeft in de afgelopen jaren een groener karakter gekregen door een herinrichting. Veel straten zijn opnieuw ingericht en het winkelgebied is uitgebreid. 'De binnenstad heeft met de herinrichting een enorme boost gekregen', vertelt Paul van Dijk van gemeente Tilburg. 'We willen nu de stenigheid doorbreken met het groen, maar wel laten zien dat het een stad is. Het is geen park.'

Het gaat niet alleen om het zorgen dat er meer groen komt in de binnenstad, al worden er driehonderd bomen en hagen langs de cityring geplaatst. 'Nee', vertelt Van Dijk, 'het gaat erom dat de inwoners en bezoekers van de binnenstad het groen ook echt beleven. Daarom willen we de seizoenen terugbrengen in de stad. In de winter moet de begroeiing kaal zijn en in de zomer groen. Dat maakt dat mensen erover gaan praten en dat groen weer gaat leven in de stad.'

Die wens tot een seizoenbeleving maakt dat Tilburg in de toekomst graag een orangerie zou willen. Van Dijk: 'In één straat hebben we vijgbomen staan. Die zijn niet winterhard. Daardoor kwamen we op het idee om een orangerie te bouwen waar dit soort beplan-

ting kan overwinteren.' Op dit moment wordt er onderzoek gedaan naar de haalbaarheid van zo'n orangerie.

'We willen de bewoners direct bij de vergroening van de binnenstad betrekken', aldus Van Dijk. 'In de smalle straten kunnen we niets en zijn we overgeleverd aan de bewoners. Daarom is de gemeente een actie gestart waarbij bewoners gratis gevelbakken krijgen die ge-

“Je merkt dat binnenstadbewoners zelf verantwoordelijkheid voelen.”

vuld zijn met geraniums. Er zijn nu meer dan twaalfhonderd bakken aangevraagd.'

De gevelbakken zorgen er ook voor dat mensen meer bij de binnenstad en bij hun straat of buurt worden betrokken, merkt Van Dijk. 'Complete straten en woningcomplexen doen collectief aanvragen, en overleggen over de beplanting. Bewoners moeten de bakken ook zelf onderhouden, en letten daardoor op vandalisme. We verwachten ook dat ze dit voorjaar met elkaar gaan afstemmen welke beplanting er in de bakken moet komen.'

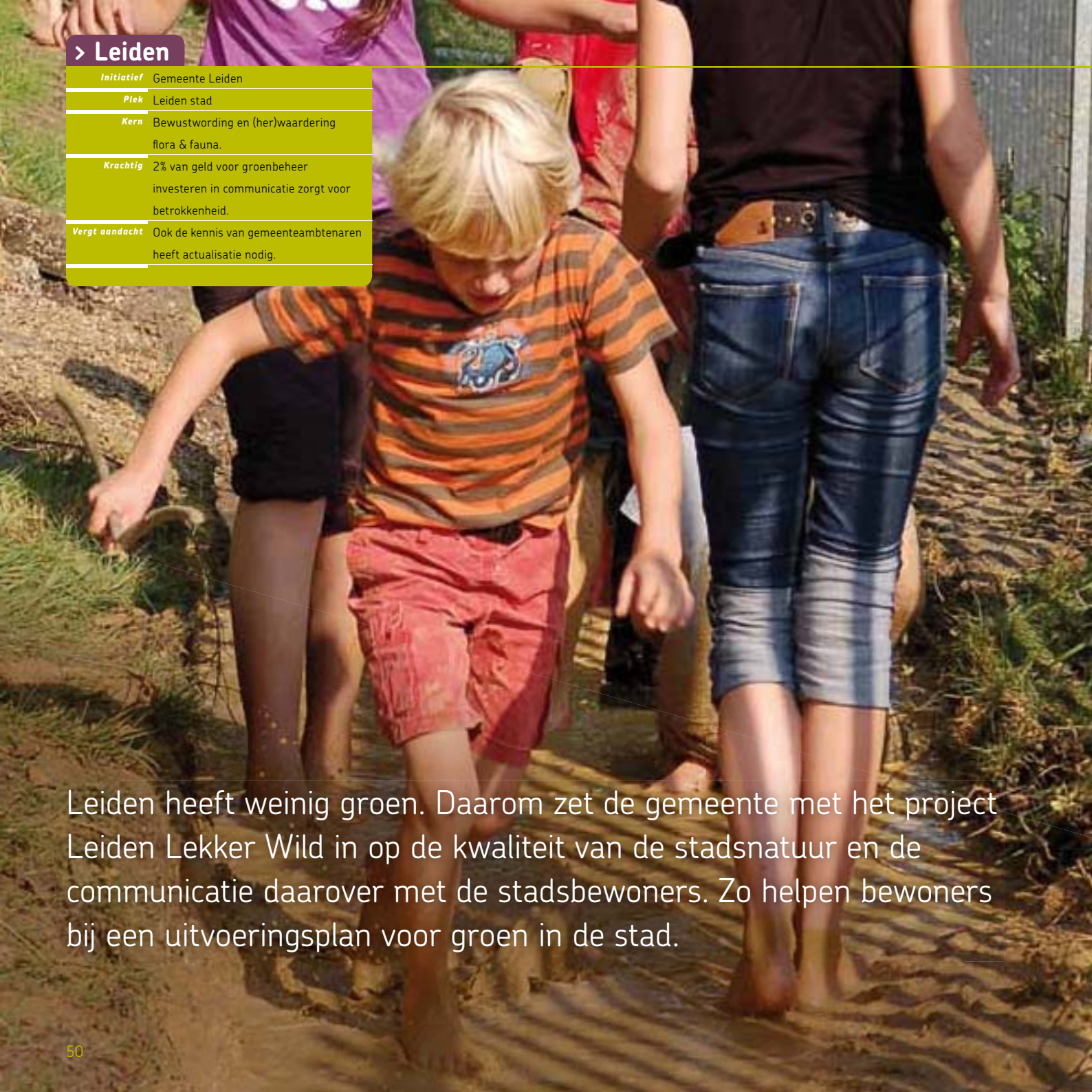
Ook bij de nieuwe bomen en hagen in de Tilburgse binnenstad is rekening gehouden met het stedelijke milieu. 'In de binnenstad kunnen er in verband met kabels en leidingen moeilijk bomen in de grond, dus hebben we bakken geplaatst om de straten toch een groener karakter te geven. Die zijn mobiel, want Tilburg is evenementenstad en dan moet er soms plaats gemaakt worden. Maar we kregen onverwacht ook veel reacties van bewoners die de bakken graag ergens anders wilden hebben. Dat kan nu.'

Kwaliteit loont, vindt Van Dijk. Bij de beplanting in de binnenstad werd bewust gekozen voor volgroeide bomen, hagen en heesters. Dat blijkt terecht. Waar er klein plantmateriaal was geplant, kwam direct kritiek van bewoners, omdat dat er snel uitgetrokken werd. 'Zo blijkt maar weer eens', stelt Van Dijk. 'Goedkoop is duurkoop.' Hij merkt ook dat mensen meer betrokken zijn nu er vanuit de gemeente duidelijk zichtbaar geïnvesteerd

wordt in hoog kwalitatief groen. 'Je merkt dat binnenstadbewoners zelf verantwoordelijkheid voelen. Ze zijn trots op hun groene straat.'

> Leiden

<i>Initiatief</i>	Gemeente Leiden
<i>Plek</i>	Leiden stad
<i>Kern</i>	Bewustwording en (her)waardering flora & fauna.
<i>Krachtig</i>	2% van geld voor groenbeheer investeren in communicatie zorgt voor betrokkenheid.
<i>Vergt aandacht</i>	Ook de kennis van gemeenteambtenaren heeft actualisatie nodig.

Leiden heeft weinig groen. Daarom zet de gemeente met het project Leiden Lekker Wild in op de kwaliteit van de stadsnatuur en de communicatie daarover met de stadsbewoners. Zo helpen bewoners bij een uitvoeringsplan voor groen in de stad.

Burgers ontwikkelen groen kennisnetwerk

De Leidense aanpak is een mengeling van communicatie en educatie. 'We willen dat mensen zelf met de natuur in de stad bezig gaan', vertelt Mirte van Daalen van gemeente Leiden. 'Het gaat daarbij om heel praktische projecten, zoals geveltuintjes, vogelvriendelijk tuinieren, of het adopteren van een boomspiegel.'

Leiden Lekker Wild speelt ook in op de actualiteit. Zo is op 25 januari de Leidense stadsvogelcampagne ingeluid. Van Daalen: 'Gedurende het hele jaar 2009 organiseerden we samen met IVN, vogelclubs en woningcorporaties allerlei activiteiten om bewoners actief te betrekken. Bijvoorbeeld: vroege vogelwandelingen in verschillende wijken, een cursus om tuinen vogelvriendelijk te maken of een workshop vogelzang. Het hele jaar verschenen in het Leids Dagblad iedere twee weken stukjes over de stadsvogels in Leiden.' Leiden monitort haar natuur tweejaarlijks met het Stadsnatuurmeetnet. 'Ook daarbij willen we de bewoners betrekken' vertelt Van Daalen. 'Daartoe openen we binnenkort een website, waarop je je adres kunt intypen en dan kunt zien wat voor planten en dieren er bij jou in de buurt zijn aangetroffen. De tweede stap is dat de website interactief wordt en dat bewoners zelf waarnemingen

van planten en dieren kunnen aanmelden. Zo gaat het Stadsnatuurmeetnet bij bewoners leven'. Eerder is over de uitkomsten al eens een expositie georganiseerd in Museum Naturalis en een boekje uitgegeven. Leiden Lekker Wild is een project dat zich richt op de burger, maar dat tegelijkertijd een heel kennisnetwerk ontwikkelt. Naast het Natuurmeetnet is er de reeks boekjes over de Leidse stadsnatuur, zoals Leidse longen over de stadsbomen, Leiden buiten de perken met tips voor bewoners om de stad nog groener en kleurrijker te maken, Leiden lekker wild

“Via een website kun je zien welke planten en dieren er in jouw buurt zijn aangetroffen.”

over natuur in de stad, Turkse tortels en Spaanse ruiters over de planten en dieren in Leidse parken en Op bezoek bij huismus en muurbloem met stadsnatuurwandelingen door Leiden.

Een ander project is de ontwikkeling van het Biodiversiteits Actie Plan Leiden en Omgeving, vertelt Van Daalen. 'Dat doen we in samenwerking met provincie Zuid-Holland en Milieudienst West-Holland, volgens een

aanpak die uitgaat van ideeën van bewoners. Daarbij organiseren we bijeenkomsten waar we bewoners vragen hun groene dromen te benoemen over hoe de stad er over 30 jaar uit moet zien. Dat mondt vervolgens uit in een uitvoeringsprogramma met projecten waar daadwerkelijk draagvlak voor is.' De kennis die Van Daalen en haar collega's samen met de bewoners van Leiden ontwikkelen, wordt ook gebruikt om gemeenteambtenaren bij de stadsnatuur te betrekken. Van Daalen: 'Zo willen we voor groenbeheerders een cursus organiseren over ecologisch

groenbeheer. Met projectmanagers van het gemeentelijke projectmanagementbureau gaan we kijken hoe zij gebouwen vogelvriendelijk kunnen ontwikkelen. En het Bio-diversiteits Actie Plan gaan we gebruiken om prioriteiten te stellen in de groenontwikkeling voor de lange termijn.'

Meer lezen? Over de betekenis en waarde van groen zijn veel publicaties verschenen. Hieronder een selectie die als ingang kan dienen. De meeste publicaties zijn terug te vinden op **www.groenendestad.nl**. Ook voor aanvullende informatie en vragen kunt u daar terecht.

Groene kansen voor de jeugd

*A.E. Berg & E. de Hek
Alterra, 2009*

Groen opgroeien!

Raad voor het Landelijk Gebied, 2008

Speelnatuur in de Stad — Hoe doe je dat?

*Speeldernis, GGD Rotterdam en
Wageningen UR, 2009*

Potenties van groen!: De invloed van groen in en om de stad op overgewicht bij kinderen en op het binden van midden- en hoge inkomens aan de stad

*Alterra-rapport 1356
J. Vreke, J.L. Donders, F. Langers,
I.E. Salverda & F.R. Veeneklaas
Alterra, 2006*

De prijs van de plek: woningomgeving en woningprijs

*P. Visser & F. van Dam
NAi en Ruimtelijk Planbureau, 2006*

De invloed van groen en water op de transactieprizen van woningen

*J.C.A.M. Bervaes & J. Vreke
Alterra, 2004*

Vitamin G: Green Environments — Healthy Environment

*J. Maas
Nivel, 2009; Er is een Nederlandse
samenvatting van dit onderzoek
beschikbaar.*

Buurtgroen en sociale cohesie

*J. Vreke, F. Langers & I.E. Salverda
Alterra, 2010*

Groen voor klimaat

*V.H.M. Kuypers & E.A. De Vries
Alterra, 2008*

Groen voor lucht

*V.H.M. Kuypers & E.A. De Vries
Alterra, 2006*

Groene meters deel III: Analyse van het stedelijk groen in de G31 steden

*P.A.M. Visschedijk & M. Huizenga
Alterra, 2009*

Het Grote Groenonderzoek 2008: Het bezoek aan en gebruik van parken, recreatiegebieden en groen in de woonomgeving in Amsterdam.

*H. Smeets, & J. Gaddet
Gemeente Amsterdam, Diens Ruimtelijke
Ordering, 2008*

MKBA Groenvoorzieningen Lindenholt Nijmegen

*U. Kirchholtes
Witteveen + Bos in opdracht van Gemeente
Nijmegen, 2008*

Recht op groen, deel 1 & 2: Advies over de groene kwaliteit van de openbare ruimte

Raad voor het Landelijk Gebied, 2005

Colofon

Dit boekje is een gezamenlijke uitgave van het programma Groen en de Stad en Alterra, als aanvulling op een Kennisdag Groen en de Stad in Zwolle, georganiseerd door Kenniscentrum Recreatie.

Supervisie: Wim Janssen en Ramon Peeters (Ministerie van LNV); Teksten: Martin Woestenburg; Advies: Peter Visschedijk (Alterra) en Albertien Perdok (Kenniscentrum Recreatie); Concept en eindredactie: Marcel Brosens; Vormgeving en drukwerkbegeleiding: Hoogteyling BNO, Schiedam; Beeld: Beeldbank Ministerie van LNV, Alterra, Marcel van den Bergh, Kris Roderburg, Birgit & Ilse Schrama, Ben van Leeuwen, ARK Natuurontwikkeling, Gemeente Nijmegen, Gemeente Utrecht, projectbureau A2 Maastricht, Swamps/A-Venue; Drukwerk: Thieme Media-Center Rotterdam (FSC-papier, bedrukt met Bio-918-inkt).

In het programma Groen en de Stad werkt het ministerie van LNV samen met VROM, WWI, de 36 grootste steden, de twaalf provincies, maatschappelijke partners en kenniscentra.

Kijk voor meer informatie op www.groenendestad.nl.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Groen levert steden veel op. Op het gebied van gezondheid, leefbaarheid, economie, klimaat en de verbinding van stad en land. In dit boekje leest u meer over het hoe en waarom. Het bevat onder meer korte beschrijvingen van inspirerende voorbeeldprojecten uit heel Nederland. Projecten waarin overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke partners de handen ineen slaan om te werken aan 'groen om de hoek' voor alle Nederlanders.

Kijk voor meer informatie op www.groenendestad.nl

Groen
de **Stad** +

